

I. Eestikeeliste ajalehe kirjutuste bibliograafia.

Meie oleme elanud üle poole aastasaja iseteadvat kultuuraelu. Meil on tehtud haridustööd, on võideldud, on ka eksitud. Meie praeguse aja püüded saavad alguse rahvuslikust ärkamisajast, mis teatavaks versta-postiks on meie rahva elus.

On iseenesestgi arusaadav, et meie iseäranis hästi peame tundma oma lähemat minevikku, millest orgaaniliselt välja kasvavad meie olevikupüüded. See on igati iseteadva rahvaliikme kohus.

Kuid selle nõudmise täitmisel on praegu palju raskusi ees. Ei ole mitte palju üleüldiseid töid meie lähema mineviku üle, samuti puuduvad meil pea täitsa üksikute kohtade, valdade, kihelkondade jne. ajalood, nagu neid Soomes juba paarkümmend aastat tuntakse (pitäjäkertomuksia). Samuti puuduvad meil suurelt osalt üksikute kultuuraelu avalduste, üksikute rahvaelu külgede ajaloolised kirjeldused.

Selle põhjuseks on pääle meie omase vähesuse huvituse enese vastu, mitte küllalt sügava ja arenenud rahvuskultuurilise ilma-vaate, suurelt osalt see asjaolu, et meil on kultuuraloolised algallikad raskesti kättesaadavad, kuna selle hõlbutamiseks vähe on tehtud, nii kui muilgi kodumaa tundmise aladel. Eestikeelsed raamatud, ajalehed ja kirjutused on püütud võimalikult kõik saada Eesti Rahva Muuseumi keskraamatukogusse, eestlastesse puutuvate võõraskeelsete teoste ja kirjutuste kohta ei või aga seda püüdu veel tunnustada täitsa läbiviiduks, tööala laiuse pärast. Arhiivides leiduvaid kultuuraloolisi aineid ei ole meil küllalt tarvilikult, rahva sekka laialisaadetud küsimislehtede saatus ei ole alati kõige parem olnud. Päälegi puuduvad seni oleva kultuuraloolise materjali üle kõigile kättesaadavad süstemaatilised nimekirjad.

Iseäranis suur tähtsus kultuuraloolisena varaaidana on ajalehtedel, milles kajastuvad kõik hariduselu nähtused, tihti kaugemale ulatavate peenusteni. Kuid just selle rikkaliku hallika tarvitamine toob võrratumaid raskusi. Peab nimelt meeles pidama, et meie seniste ajalehtede aastakäikude arv ulatab kõigevähemalt kolme sajani, mida silmas pidades on arusaadav, kui palju aega ja tööjõudu kulub selleks, et ajaloolist ülevaadet mõne eriküsimuse üle saada. Näit. on korra E. Vilde ajalehtedes ilmunud tööde nimekirja kokkuseadmiseks kulunud ligi 120 tundi!

Kas ei oleks aga võimalik kõrvaldada seda suurt jõu- ja ajakulu, hõlpsasti kättesaadavaks tehes kõigile kodumaa saatusest huvitatuile meie ajalehtedes sisalduvad kultuuraloolised ained? Tingimata on, sellekohase süstemaatilise kirjutuste ja teadete nimekirja valmistamisega, mille järele on võimalik hõlpsasti üles leida eri küsimustesse puutuvad kirjutused. Seesugune ajalehe bibliograafia on olemas igal pool, kus enesetundmise tarvidus on võimalik, kõrgema sisemise kultuurilikkuse tõttu. Soomes on näit. ülikooli juures 600 tuhande leheline üleüldine ajalehe bibliograafia, kuna igal üliõpilase osakonnal on olemas eri maakondade jaoks eri nimekirjad, mille lehtede arv tõuseb kümnente tuhandeteni. Ka meie ei pääse sellest ülesandest mööda. Mida varemini selle teostamisele asume, seda parem; seda rohkem sünnib elu ja liikumist meie kodumaa tundmaõppimises.

Esitatud asjaolusid silmas pidades otsustas Eesti Rahva Muuseumi, „Noor-Eesti“ Raamatukogude Korralduse Osakonna ja Eesti Üliõpilaste Seltsi Kodumaa tundmaõppimise Osakonna ümber kogunenud üliõpilaste ringkond ka meilgi asuda ajalehe bibliograafia valmistamisele, lootes laiemate üliõpilaste-ringkondade toetusse.

Sellekohase palve pääle saatis mag. E. Saarimaa Soomest lahkeid teateid sääse töökorralduse üle, mille põhjal töötati välja järgnev kava, mis tahaks eneses korraldatuina sisaldada teateid kõigi meie kultuuraelu nähtuste kohta. Selle kokkuseadmisest on pääle üliõpilaste ringkondade osa võtnud O. Kallas, M. J. Eisen, J. Tõnisson, L. Neumann, P. Põld, V. Reiman, H. Koppel, Al. Eisen-

schmidt, V. Grünthal, G. Suits ja J. Aavik, arvustades ja täiendades.

Silmas pidades kava täielikkust ja selle tarvitamise hõlpust on tuntud Melvil-Dewey ilmaregistratuuri (Die Weltregistratur, Die Brücke, München) eeskujul järgnevasgi tarvitusele võetud kümnendik süsteem, mille päähädus seisab selles, et iga üksikut nähtust jaotada võib soovitatavate peenusteni, vastavale arvule uute numbrite juure lisamisega. Ainus nõudmine on, et osasid ei tohi olla üle kümne, millest aga saab hõlpsasti üle sel teel, et iga arv oma korda jaotatakse uute numbrite juure lisamisega.

Otsekoheselt nimetatud õpetlaste välja-töötatud teaduste jaotamise korda ei näi võimalik olevat tarvitusele võtta meie kultuuraloolises bibliograafias, mikspärast on tarvilik selle meie olude kohane ümber-töötamine.

* * *

Toome tabeli seletuseks mõne sõna.

Igal üksikul lehel leidub kirjutuse ja autori nimi ja ajalehe number ühes aastaarvuga. Tabelis leiduvad arvud kirjutataste lehtede nurkadele, et neid võimalik oleks liigitada. Iga üksiku numbri alla tulevad lehed ajaliselt, kronoloogiliselt korda. Suuremate kohtade (linnade jne.) juures võidak lehtede alanurkadele kirjutada teine arv, mille järele teatavasse kohasse puutuvad teateid sisuliseltgi võiks korraldada. On väga soovitatav iga eri küsimuse kohta tähestikulinegi kord, kuid selle jätmise esialgu mõnel pool kõrvale; tarvitame seda sääli, kus üksikuid selte, asutusi, maakohi, isikuid, teoseid jne. tuleb üleslugeda. On ju hiljemini alati võimalik teha tarvilikka täiendusi nimekirjas: kirjutatagu kõik nimekirja teatavas osas leiduvad lehed veel kord ja järjestatagu nad tarviliku põhjusemõtte järel.

Kui üks kirjutus sisaldab teateid mitmest kohast ehk mitmesugustest asjadest, siis kirjutatagu iga asja kohta eri teade eri lehele.

1-ga algavad lehed sisaldavad teateid üksikute eestlaste asutud kohtade üle niihästi kodumaa, kaugemal riigis kui ka väljamailgi. Pääle selle sisaldab sama osakond teateid meie asunduste kultuura üle, mida tingimata vaja on eraldi tähele panna.

Iga kohaliku teate üle tuleb kirjutada kõigevähemalt kaks lehte: teine neist läheb kohtade nimekirja, teine kultuuralooliste nähtuste alla. Üleüldse peab olema põhjusemõtteks üksikust teatest kirjutada nii mitu lehte, kui palju kohti sellele võib olla terves süsteemis. Viimane peab olema tarvilikult võimalikult igalt seisukohalt.

Õhtu-Euroopas ja mujal maailmas asuvate eestlaste vähesuse tõttu ei näi tungivalt tarvilik olevat sellekohaste osakondade üksik-asjalikum jaotamine.

2-ga algavad lehed sisaldaksid eneses teateid meie hariduselu üle: koolid, vaba haridustöö, naisliikumine, tööliste hariduslikud püüded, seltsi- ja seltskondline elu ja lõpuks võõrad mõjud, samuti teated Eesti üle teiste rahvaste juures. Hariduse küsimuse tähtsuse pärast on siin teated õige üksikasjalikult ära jaotatud.

3-ga algavasis lehtedes sisalduvad teated ajalehtedes ilmunud teaduslikkudest kirjutustest ja teaduse seisukohalt tähtsast sõnumitest. Loomulikud põhjustel leiavad iseäralikku tähelepanekut rahvateadus, keeleteadus ja ajalugu. Keeleteadusse on võetud koguni niisugune osakond, nagu leksikaalsed iseäraldused: „murdesõnad“ (3213) „neologismid“ (32133), millest ehk mõned on elanud kirjakeeles õige lühikese aja, kuid mis pakuvad huvitust vahest just selle tõttu. Ajalehtede läbivaatajale puutuvad nad kergesti silma, neid võidakse ilma raskusteta terves lauses lehtedele kirjutada, loomulikult ühes allika nimetusega. Nii võidakse muu seas ära määrata mitmegi praegu tarvitava sõna vanus, selle tarvitamise iga. Kõik see oleks väga tänuväärne eeltöö meie keeleajaloolise ja murde sõnaraamatu kokkuseadmiseks, —

asi, mis ka meilgi edespäidi tuleb päevakorrale saatusliku paratamatusega.

4-ga algavad lehed sisaldavad teateid meie kirjanduslikust elust, tõlgetest, arvustustest, kirjanduse seltsidest, Eesti kirjandusest väljaspool Eestit jne. Iseäranis tähtis ja vajaline on osakond „ajakirjanduse ajalugu“ (462).

5-ga algavad lehed sisaldavad eneses teateid kunstide üle Eestis. Näitekunstis on „Vanemuisele“ ja „Estoniale“ antud eri osakonnad nende tegevuse laiuse ja pääasjalikult nende näitekunstilise individualiteedi tõttu, kuna teised seltsid kõik võiksid ruumi leida ühises osakonnas, kus nad muudugi tähestikulisse korda seatakse. Ainult Peeterburi ja asunduste näitekunsti on vaja eraldada, iseäralikkude tingimuste tõttu, milles nad on arenenud. Teated nende kohta käivad aga asunduste kultuura alla, mille juure juhatatakse üleüldisest näitekunsti kohta käivate kirjutuste nimekirjast. Seesugused „juhatused“ ühest osast teise lubavad tihti hoiduda ühe teate mitmekordsest nimetamisest.

Vabandatagu tabeli kokkuseadjaid, et kunsti osakonda on üles võetud niisugusedgi asjad, nagu „varieteed, kinod, udupildid ja tsirkused“ (563—566). Kuid terves süsteemis leidub neile vaevalt parem koht. Päälegi on nad oma loomu poolest ikkagi mingisugused kunsti surrogaadid, mille olemasolu karaktriseerib rahvahulkade kunstilise maitse arenemisjärge.

6-ga algavad lehed käsivad rahva kehalise ja vaimlise tervise puutuvaid asju. Usulise elu välise avaldusena on ka kiriklik elu mahutatud nimetatud osakonda.

7-ga algavad lehed sisaldavad teateid meie majanduslikust elust: põllupidamisest ühes maakorralduse küsimusega, ühistegevusest, kaubandusest ja tööstusest, mida täiendavad teated teadest, sellega ühenduses laevaasjandusest, telegrafist, telefonist ja postikorraldusest.

8-ga algavate lehtede sisuna on meie poliitiline elu, rahvuslikud võitlused, omavalitsus, administratsioon ja kohus. Iseäranis huvitavad oleksid rahva poliitilised, rahvuslikud ja õiguselised vaated (891—893).

Viimane, 9-s osa sisaldaks eneses üleüldiseid eluloolisi teateid nimede, nimetähtede ja märkide järele (nende taga peituv isiku kindlaks tegemine jääb tulevaste uurijate asjaks). Siin on küsitav, kui kaugemale peab minema nimetähtede toomises, kas võimaliku lõpuni, s. o. et iga sõnumi kirjutaja nimemärk asetataks eluloolises osakonda sõnumi kirjutamise teatega, või tuleb seda teha ainult tähtsamate teadete ja kirjutuste autoritega. Esimesel korral oleks võrdlemisi rohkem tööd, kuna viimasel korral nii mõnigi tähtis teade subjektiivse hindamise tõttu kõrvale võiks jääda.

Nagu varemini üteldud, tahab eelolev kava olla pääasjalikult praktilik, ülevaatlik ja võimalikult täielik. Jaotuse põhjusemõttest (kohad — vaimline kultuur — vaimline ja kehaline tervis — majanduslik kultuur — poliitiline ja õiguseline elu ja kõige täiendusena elulood) on püütud kinni pidada ainult pääjoontes, kuna peenused üksteist selle võrra läbi põimivad ja sõlmedesse ühinevad, et on raske kindlasti ära määrata, kuhu nad kuuluvad. Siin võib ainult olla juhtnööri praktilikkus, viimase võimaluseni viidud ülevaatlikkus.

Süsteeme võib olla nii palju, kui palju on mõeldavasi eri lähtekohti teadete korraldamisel. Neist võib aga tulla tarvitusele üks ainus, mis peaks olema kõige praktilikum, kõige ülevaatlikum, kui ka just mitte kõige põhjusemõttelikum ja filosoofilisem.

* * *

Nimetatud töö on küll laialine, kuid siiski läbiviidav. Meil on Tartus kõigevähemalt 300 Eesti üliõpilast. Kui neist igaüks enese kohuseks peaks ohverdada aastas umbes paarkümmend tundi ühisele asjale (see ei tee veel kellelegi võitmatuid raskusi), teeks see kokku 6000 tundi. Oletame, et tunnis kirjutatakse 20 lehte, saaksime neid

aastas 120000. Nii võiks ehk töö 2—3 aastaga lõpetatud saada. Kuid olgu see esialgne arvamine üleliigagi optimistlik, siiski on selge, et töö on läbiviidav ühisel jõul, iseäranis kui teistes linnades asuvad Eesti üliõpilased võtaksid osa uuea, nende kättesaadava ajakirjanduse läbitöötamise, muidugi sama süsteemi järele.

Töö lõpule jõutud avaldatakse üleüldiselt kättesaadav trükiud nimekirja, milles teatatakse, kui palju teateid on olemas ühe ehk teise küsimuse kohta, võimalikult ühenduses eestikeeliste raamatute ja eestlastesse puutuva võõraskeelsete kirjutuste nimekirjaga (selle lisana võiksid olla juhatused arhiiviliste ja käskkirjaliste kogude üle, samuti ka teated suurema raamatukogudes leiduvate Eesti maasse ja rahvasse puutuvate teoste üle, mida on võimatu saada Eesti Rahva Muuseumi keskraamatukogusse, haruldase pärast). See hõlbutaks suuresti igasugust kodumaasse puutuvat uurimistööd ja sunniks ühtlasi uusi hallikaid leidma ajalehtede teadete täiendamiseks.

Vahest oleks eelpool toodud süsteem omane ka ajalehtede kohalikkude kirjelduste saatjate pilku juhtima mõne asja kohta, mis midu ehk ei oleks tulnud tähelepaneku aluseks. Kuid veel laialisem tarvilikusa võiks sel olla täielikumais süstemaatilistes kodukoha kirjeldustes, igasuguste mälestuste ja teadete süstemaatilises ülesmärkimises pääasjalikult vanade inimeste suust, kes varsti omad teadmised enesega kaasas hauda viivad. Seda tööd on meil seni võrdlemisi vähe tehtud, kuid sellest peaks palju üleüldisemalt, palju suurema hooaga kinni haaratama: meie tulevase kultuuraloo uurimise huvid nõuavad seda tungivalt!

* * *

Veel üks palve: saadetagu Eesti Rahva Muuseumi Keskraamatukogule Tartus teateid võõraskeelsetest kirjutustest, mis eestlastesse ja Eesti maasse puutuvad, sellekohaseid ajalehtede väljalõikeid täpikäsele aja nimetusega jne., — ained, mis väga tähtsad on võõraskeeliste raamatute ja kirjutuste kogu täiendamiseks.

* * *

Kuidas seda kava tarvitada tegelikult kodukoha uurimisel, kihelkondade kirjeldusel jne.?

Igas töös peab kord valitsema. Kui ühe kihelkonna või valla üle terve hulk teateid kogutakse ja need ilma süsteemita ühte segatakse, siis kulub hiljemini kahtlemata rohkem jõudu nende korraldamise pääle, kui tarvilikkude ülevaadete ja lõputooste tegemiseks. On aga teated sisuliselt korraldatud, näit. eri ümbrikutes selles kavas esitatud numbrite järele, siis on kerge neid kõikipidi korraldada, mitme uurija tööd kergesti ühendada jne. Töö hõlbutamise, jõe võimalikult kasuliku tarvitamise sihis ongi vaja üksiku asja kohta käivad teated ühte ümbrikku koguda, sellele koha nimi ja teadete sisu tähendav number üles märkida; kohanime eel peaks kohanumber (1—19) leiduma, selle järel teate sisunumber (20—9); viimast on vaja hulga seadete korraldamisel, kuna teadete tarvitamise hõlbutamiseks nende sisu ümbrikule võib tähendada, klamritesse sisunumbri järele. Näit:

112 Kodawere 2131 (kihelkonna kool).

* * *

See töö on üliõpilaste tegelikult algatusel esile võetud. Üliõpilaste teha jääb see suurelt osalt edespäidi, sest vaevalt on meil mujal selleks küllalt vaba vaimlist jõudu. Päälegi on üliõpilastel, kui tulevastele haridustegelastel suur tarvidus niisuguse ülevaatliku bibliograafia järele. Et aga töö laialine on, siis peaksid seda kõik need asutused toetama, kellel teadmisi vaja on meie kodumaa kohta.

